

“Bilgi Kaynaklarının Sayısallaştırılmasında Standartlar ve İşbirliği Çalıştayı”

SONUÇ BİLDİRGESİ

Ülkemizdeki kütüphane, arşiv ve bilgi merkezlerinde yürütülmekte olan bilgi kaynaklarının (basma ve yazma eserler, kitap vs.) sayısallaştırılması çalışmalarını yakından incelemek, karşılaşılan sorunlara değinmek, sorunlara çözüm yolları geliştirmek ve ulusal/ uluslararası düzeyde kurumlararası işbirliği olanaklarını ortaya koymak amacıyla, Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) İstanbul Şubesi tarafından düzenlenen “**Bilgi Kaynaklarının Sayısallaştırılmasında Standartlar ve İşbirliği Çalıştayı**” 25-27 Şubat 2010 tarihlerinde İstanbul’da İstanbul Büyükşehir Belediyesi Fatih Ali Emirî Efendi Kültür Merkezi’nde gerçekleştirilmiştir.

Çalıştaya, Türkiye’nin çeşitli bölgelerindeki üniversite kütüphanelerinden, halk ve yazma eser kütüphanelerinden, Milli Kütüphane’den, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kütüphanesi’nden, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nden, çeşitli kamu ve özel kurum arşivlerinden ve üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümlerinden öğretim üyeleri, kütüphane ve bilgi merkezi yöneticileri ile uzman kütüphanecilerin yanı sıra sektörün önde gelen firmalarının temsilcilerinden oluşan 150 kişilik yoğun bir katılım gerçekleşmiştir.

Çalıştay, ilk üçü “bilgilendirme oturumu”, diğer üçü “çalıştay oturumu” ve sonuncusu da “örnek uygulama incelemesi” olmak üzere toplam yedi oturum olarak gerçekleştirmiştir. Deneyim paylaşımı biçiminde gerçekleştirilen ilk iki oturumda davetli konuşmacılar tarafından, süreli yayınların, yazmaların, basmaların ve arşiv materyallerinin sayısallaştırılmasına ilişkin kurumlarında yürütülen projeler hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek, tüm süreçlerde yaşanan deneyimler katılımcılarla paylaşılmıştır.

Üçüncü bilgilendirme oturumunda, konunun uzmanı akademisyenler tarafından sayısallaştırmayı farklı açılardan ve teorik boyutuyla ele alan sunumlar gerçekleştirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın uzman bir hukukçu olan temsilcisi, çok önemli sunumunda, sayısallaştırmanın telif hakları boyutunu, fikri mülkiyet hukuku açısından (ulusal ve uluslararası düzeyde) ele almıştır.

Firma sunumlarında, sektörün ileri gelen firmaları tarafından, sayısallaştırma konusunda yeni teknolojilere dayalı olarak ortaya konulan çözümler hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Çalıştay oturumlarında ise, “Standartlar”, “Telif Hakları” ve “İşbirliği” konuları ele alınmıştır.

Çalıştayın üçüncü günü 27 Şubat 2010 saat 10.00-13.00 arası İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi’nde (IRCICA) gerçekleştirilen oturumda, ülkemizdeki ilk sayısal kütüphane uygulaması olan “IRCICA FARABI” programı gerçekleştirilen sunum ile katılımcılara detaylı bir şekilde tanıtılmıştır.

Çalıştay oturumlarında ana hatlarıyla aşağıdaki değerlendirmeler yapılmıştır;

“Mevzuat ve Telif Hakları” Konusundaki Değerlendirme ve Tespitler:

- Başta 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (Yasa) olmak üzere, ilgili mevzuatta kütüphanelerin durumu, özellikleri, bilgi kaynaklarının türleri açıkça tanımlanmamıştır. Bu durum, çalıştayın temel konusu olan dijitalleştirme çalışmaları ile diğer kütüphane hizmetlerinin gerçekleştirilmesini güçleştirmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak, telif haklarıyla ilgili mevzuatın kütüphanelerde en dar biçimiyle yorumlanıyor olması düşünülmektedir.
- Yürürlükteki mevzuata göre, her tür basılı bilgi kaynağının dijitalleştirilmesinde hak sahibi sadece eser sahibi olarak görünmektedir. Dolayısıyla 5846 sayılı ana kanun ve ilgili yasalar çerçevesinde depolama amaçlı bile olsa kütüphanelerin dijitalleştirme hakkı bulunmadığı anlaşılmaktadır.
- Yasa'daki, “Şahsen kullanma” vb. hükümler çerçevesinde, kütüphanenin evrensel tanımı ve misyonunun dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü hemen tüm haklar (başta çoğaltma hakkı olmak üzere) münhasıran eser sahibine ait durumdadır.
- Yasa'nın kütüphanelerin özel durumlarını ve dolayısıyla varlık nedeni olan kullanıcıları dikkate almadığı açıktır. Bu durum tüm kullanıcıları, üniversitelerdeki akademik kadroyu, hukukçu öğretim üyelerini (hatta fikri mülkiyet konusunda çalışanlar dâhil) rahatsız etmekte ve çözüm istenmektedir.
- İlgili mevzuatta “adil kullanım” konusu yer almamaktadır.
- Kütüphanelerin eğitim, kültür ve araştırma çalışmalarındaki yeri ve önemine işaret edilerek bilgi kaynaklarının kullanımına vurgu yapılabilecekken, mevcut mevzuatın kısıtlamasına bağlı olarak, hiçbir uygulamaya girilmeden sessiz kalınmaktadır. Sürekli olarak, böyle çekingen bir tavır sergilemek yerine, biraz da fiili durum oluşturarak mevzuatın değiştirilmesine zemin hazırlayacak uygulamalar yapma konusunda cesaret gösterilmelidir. Bunun için, Yasa'daki “görme engelliler”, “eğitim” ve “şahsen kullanım” bağlamındaki istisnalar örnek alınarak, benzer çözümler önerilebilir.
- Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde kütüphanelere tanınmış olan ödünç verme vb. haklar bulunmaktadır. Bu bağlamda, bazı ülkelerde ödünç verilen eserler için hak sahibine ödenecek tutar için devlet desteği verilmektedir. Buna karşılık, ülkemizde böyle bir şey sözkonusu olmadığı gibi, Yasa'ya göre, kütüphanelerin ödünç verme hakkı dahi bulunmamaktadır.
- Mevzuatta açıklık olmamasının yanı sıra, uygulamada da kütüphane ve bilgi merkezleri arasında farklı uygulamalar bulunmaktadır. Örneğin bir bilgi merkezi bir lisansüstü tezin sadece %10'unun fotokopi yapılmasına izin verirken, bir başkası tamama yakınına hatta tamamına izin verebilmektedir. Bu anlamda mevzuatta yapılacak çağdaş düzenlemelerin sorunu tam olarak çözebilmesi için kütüphane ve bilgi merkezlerinin de düzenlemelere titizlikle uymaları gerekmektedir.

- Mevcut mevzuata göre, meslek olarak kütüphaneciler bilgi kaynaklarını ödünç veren, kullandıran, fotokopi ve dijital kopya veren bir meslek grubu olduğundan, telif hakları konusunda, hak sahiplerine göre, karşı tarafta yer alıyor şekilde görünmektedirler. Bunun doğru olmadığı, kütüphanelerin varlık nedenlerinin gereği olarak bu pozisyonda göründükleri, hem mevzuatta hem de işbirliği ve iletişim ortamlarında net bir şekilde açıklanmalıdır.
- Elektronik aboneliklerde kullanım hakkına yönelik olarak çoklu kullanım için lisans sözleşmeleri yapılmakla birlikte, bu durum telif hakkının eser sahibinde olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Diğer bir ifadeyle, çoklu kullanım hakkı, mülkiyet hakkı anlamına gelmemektedir. Örneğin yazar ile yayınevi arasında esere ilişkin çoğaltma ve yayma hakkının devrine ilişkin bir sözleşme yapılmış ise, esere ilişkin diğer mali haklar ve manevi haklar eser sahibinde kalmaya devam etmektedir. Ancak yazarın tüm mali haklarını süresiz olarak yayınevine devretmesi durumunda, eser sahibinin esere ilişkin mali haklar üzerinde tasarruf yetkisi bulunmamaktadır.
- Bu değerlendirmeler çerçevesinde mevcut telif hakları mevzuatının değiştirilmesi ve kütüphanelerin özelliklerini ve bilgi kaynağı türlerini dikkate alan düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.
- Yasa'da yapılacak bir değişikliğe ya da hazırlanacak yeni bir yasa tasarısına, kütüphanelerin ulusal kültür kurumları ve ulusal bellek/ milli hafıza kurumları olmalarına vurgu yapan bir gerekçe oluşturulmalıdır.
- Telif haklarıyla ilgili mevzuatta meslek birlikleri tanımlanmış ve burada TKD belirtilmemiş olsa da, kütüphanecilerin en üst sivil toplum örgütü olduğu için TKD konuyla ilgili her türlü çalışmaya (kanun tasarısı vb.) müdahil olup Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Bakanlığın ilgili birimi olan Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü nezdinde görüş bildirebilecektir.

“İşbirliği Olanakları” Konusundaki Değerlendirme ve Tespitler:

- Avrupa Birliği, bundan böyle, bilgi kaynaklarının sayısallaştırılmasına ilişkin süreçleri içeren projelere değil, sayısallaştırma işlemleri gerçekleştirilmiş koleksiyonların derlenmesi ve kullanıma sunulmasına yönelik projeler için maddi destek sağlamaktadır. Bu anlamda, özellikle, Türkiye'nin sayısallaştırılmış kültürel mirasının bir araya getirilmesine ilişkin projeler kabul edilmektedir.
- Sektör temsilcisi firmalar, sayısallaştırma çalışmalarında işbirliği çerçevesinde imkânlarını sunmaya hazır olduklarını ve değerli bilgi kaynaklarının halka kazandırılmasında yardımcı olmak istediklerini belirtmektedirler.
- Çalışmaya katılan tüm kütüphane ve bilgi merkezleri, bilgi kaynaklarının sayısallaştırılması çalışmalarında işbirliğinin önemi ve gerekliliği konusunda hemfikir olduklarını belirtmektedirler.

- Standartlar, telif hakları vb. konularda çalışmaya başlamamış kurumlar da, çalışma yapanlar da sayısallaştırma çalışmalarını daha verimli yapmak adına destek beklemektedirler.

“Standartlar Konusundaki Değerlendirme ve Tespitler:

- Sayısallaştırma projelerinin temel amaçları arasında en fazla ön plana çıkan konunun “orijinal belgelerin korunması” olduğu gözlemlenmektedir. Ancak sayısallaştırma sürecinin bizzat kendisi belgelere zarar verebilmektedir.
- Kullanıcı talepleri sayısallaştırma projelerinde öncelik sebebi olabilmektedir.
- Sayısallaştırma işlemi belgelerin yıpranmasının temel sebeplerinden olan fotokopi işlemini ortadan kaldırdığı için faydalı projeler olarak görülmektedir.
- Aynı kaynakların farklı kurumlar tarafından, farklı projeler kapsamında sayısallaştırıldığı gözlemlenmektedir.
- Belge görüntülerinin oluşturulmasında çekim ile ilgili herhangi bir standart kullanılmamaktadır.
- Standartlara uyulmaması kaynakların etkin kullanımını engellemektedir.
- Sayısallaştırılan malzemenin tanımlanmasında herhangi bir metadata standardı kullanılmamaktadır. Bu da paylaşımı zorlaştırmaktadır.
- Sayısallaştırılan malzemenin bir toplu kataloğu mevcut değildir.
- Sayısallaştırma çalışmalarında teknik şartnamenin son derece önemli olduğuna vurgu yapılmış ve bu konuda örnek alınacak referans ölçütlerin belirlenmesinin gerekliliğine işaret edilmiştir. Ancak bunu yaparken “teknik şartname” şeklinde net bir tanımlama yapılmasının doğru olmadığına vurgu yapılmıştır.
- Bu anlamda kütüphanelerin geçmişten bugüne kalan ve günümüze ait bilgi, kültür ve sanat ürünlerini gelecek nesillere aktarmak gibi tarihsel bir misyonları olduğuna işaret edilerek, kısa sürede yıpranacak ve kullanılmaz duruma gelecek olan eserlerin modern teknolojiyle sayısallaştırılarak gelecek nesillere aktarılmasının zorunluluğuna vurgu yapılmalıdır.

Kararlar:

Çalıştay oturumlarında yapılan değerlendirmeler ve ortaya konulan temel görüşler çerçevesinde aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1. Gerçekleştirilmiş olan çalıştayın Düzenleme Kurulu, bu aşamadan sonra sonuç bildirgesinde yer alan kararların gerçekleştirilmesini kontrol amacıyla “**İzleme Kurulu**” olarak görev yapacaktır.
2. Ülkemizdeki kütüphane ve bilgi merkezlerinde sürdürülen, planlanan ve düşünülen tüm sayısallaştırma çalışmalarına her açıdan yön verecek bir “**Sayısallaştırma Üst Kurulu**” oluşturulacaktır.
3. “**Sayısallaştırma Üst Kurulu**”nun Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu nezdinde kabulü ve özellikle YÖK bağlamında, üniversite kütüphaneleri açısından Kurul kararlarının yaptırımı sağlanmalıdır. Böyle olması, Kurul’un TBMM nezdinde de tanınmasını ve ilgili konularda komisyonlara davet edilerek görüşlerine başvurulmasına zemin hazırlayacaktır. Bu çerçevede, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı bünyesindeki “Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı” ile de görüşülebilecektir.
4. Bilgi ve belge yöneticileri arasında telif hakları konusunda (mevzuat, uygulama örnekleri vb.) bilinçlendirme çalışmaları başlatılmalıdır.
5. Zaman kaybetmeden, kütüphane ve bilgi merkezlerinde bugüne kadar sayısallaştırılmış bilgi kaynaklarının (kitap, dergi, yazma ve nadir eser, tutanaklar vs.) toplu kataloğu hazırlanacak ve bu çalışma tüm kütüphane ve bilgi merkezlerine ivedilikle duyurulmalıdır.
6. Süreli yayınlar ve sayısal koleksiyonların toplu kataloglarının hazırlanmasında kurulacak olan Üst Kurul düzenleyici olmalıdır.
7. Kütüphanelerde “korumacı davranış”tan ziyade “kullanımı” önceleyen bir ele alış biçimine geçilmelidir. Bu bağlamda, eserin fiziksel olarak korunması ancak, kullanıcının da kullanımdan mahrum bırakılmaması için gerekirse öncelikle sayısallaştırılması düşünülmeli; telif sahiplerinin başvuruları üzerine çözüm aranmalıdır.
8. Yapılacak yasal düzenlemelerde; bilgi, kültür ve sanat ürünlerinin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için “**uzun dönemli koruma**” konusuna vurgu yapılarak; basılı kaynakların yanı sıra, elektronik kaynakların derlenmesi, koruma-saklama amaçlı olarak mevzuata işlenmediği takdirde bilgi kayıplarının olacağına (ulusal kültür mirasının kaybı) vurgu yapılmalıdır.
9. Kişisel kullanım açısından Anglo-Amerikan ülkelerindeki örneklerden yola çıkılarak, Yasa’da telif haklarını ihlal etmeyecek şekilde “tek kullanımlık hak” bağlamında değişiklik yapılmasına çalışılmalıdır.

10. İçerik açısından birçok telif hakkına (imzalı makale, köşe yazısı gibi) sahip olan gazetelerin bu yönlerine işaret edilecek ancak, son derece önemli bu bilgi kaynaklarının gelecek nesillere aktarılmasının önemine işaret edilmelidir.
11. Yapılacak bir mevzuat düzenlemesinde mutlaka kütüphanelerin özel kurumlar oldukları; geçmişteki ve günümüzdeki bilgi, kültür ve sanat ürünlerini gelecek kuşaklara aktaran kurumlar oldukları vurgulanarak; gerekçe oluşturulurken kütüphanelerin “**ulusal kültür kurumları**” ve “**ulusal hafıza kurumları**” olduklarının altı çizilmelidir.
12. Kütüphaneler tarafından telif sahibi belli olmayan öksüz eserler (orphan works) konusunda çalışmalar yapılarak, bu şekildeki bilgi kaynakları sayısallaştırılmalı ve kullanıma sunulmalıdır. Bu durum hukuki düzenlemelerde de dikkate alınmalıdır.
13. Telif hakkı sorunu çözülerek sayısallaştırılan tüm bilgi kaynakları bir an önce kullanıcılara sunulmalıdır.
14. Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü bünyesinde yazım aşamasında olan kanun taslağı hazırlığıyla ilgili olarak çeşitli meslek birliklerinin (25 meslek birliği) görüşleri Genel Müdürlük’e iletilmiş durumdadır. Teknik ifadesiyle meslek birliği sayılmasa bile, TKD’nin meslek ve bilim alanıyla ilgili görüş bildirmesi yönünde bir engel bulunmamaktadır. TKD’nin bu konuda önerisi olabileceği için, bu anlamda ilk olarak gerçekleştirilen çalıştayın sonuç bildirgesi gönderilmelidir.
15. TKD, bu mesleğin köklü sivil toplum örgütü olarak Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü ile Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü’ne bir yazı yazarak, kanun çalışmasıyla ilgili çalışma grubuna katılmalı ve bu konuda inisiyatif almalıdır.
16. AB’nin sayısallaştırma çalışmalarından ziyade bu konudaki paylaşım ve işbirliği projelerine destek verdiği dikkate alınarak, bu tür projelerin oluşturulmasına çalışılmalıdır.
17. Avrupa Dijital Kütüphanesi’ne (EDLproject) girme noktasında kurumsal ve işbirlikleri çerçevesinde projeler üretilmelidir.
18. Sayısallaştırma çalışmaları konusunda çalışan Avrupa Çalıştayının Türkiye’ye getirilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır.